

Visie op Onderwijs

voor

Hoogbegaafde kinderen en jongeren

versie februari 2017

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

Inleiding

De afgelopen jaren is in Nederland het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen steeds meer in de belangstelling komen te staan. Voor leerlingen in het primair onderwijs ("het basisonderwijs") in de groepen drie tot en met acht zijn er op diverse scholen inmiddels aangepaste programma's en plusklassen ingericht en ook zijn er meerdere scholen die fulltime onderwijs aan hoogbegaafde kinderen bieden.

In de literatuur wordt veel gesproken over het gedifferentieerd aanbieden van het onderwijsaanbod afgestemd op het niveau van de leerling,

"Het onderwijs wordt zodanig ingericht dat de leerlingen een ononderbroken ontwikkelingsproces kunnen doorlopen. Het wordt afgestemd op de voortgang in de ontwikkeling van de leerlingen. Het onderwijs richt zich in elk geval op de emotionele en de verstandelijke ontwikkeling, en op het ontwikkelen van creativiteit, op het verwerven van noodzakelijke kennis en van sociale, culturele en lichamelijke vaardigheden." (Artikel 8 van de wet op het primair onderwijs, 2 juli 1981).

Onderwijs voor iedereen

In onze visie verdient ieder kind onderwijs dat hem past. In een leeromgeving waarin zijn eigen ontwikkeling centraal staat en hij zelf eigenaar kan zijn van het leren, kan een kind het beste tot bloei komen. Wanneer de leeromgeving een flexibele leerweg met op het kind afgestemde doelen biedt, kunnen kinderen leeftijdsonafhankelijk onderwijs volgen. De leerkracht ondersteunt het leren vanuit de overtuiging dat elk kind zelf een positieve volgende stap wil zetten en vertrouwen nodig heeft om deze stap te kunnen zetten. Voor (basis)scholen vraagt dit een omslag van "groepsgericht naar leerlinggericht werken" en van "methodevolgend denken naar kijken welke leerstijl past bij een kind".

Als Sanyu Onderwijs starten we specifiek met de doelgroep hoogbegaafde kinderen, een doelgroep die anno 2017 nog steeds niet voldoende passend onderwijs ontvangt. Ons onderwijs past echter elk kind daar zijn we van overtuigd.

Onze droom is dat we vanuit Sanyu de verbinding gaan leggen naar andere scholen. We hopen vanuit dezelfde visie op verschillende scholen een doorgaande leerweg in te richten waarbij ook het voortgezet onderwijs wordt aangesloten. Naast het uitzetten van ons eigen onderwijs zoeken we daarom de komende jaren actief de verbinding met andere scholen om hierover van gedachten te wisselen.

Bekostiging onderwijs

Sanyu Onderwijs heeft ervoor gekozen als zelfstandige kleinschalige onderwijsinstelling te starten. We zijn voor de bekostiging afhankelijk van ouders, sponsorbijdragen en giften. We hopen dat we ons

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

onderwijs ondanks de beperkte omvang in de toekomst kunnen aanbieden vanuit een regulier bekostigde voorziening.

Wat is Hoogbegaafdheid

Op de vraag wat hoogbegaafdheid is, bestaat geen eenduidig antwoord. Wel kunnen we zeggen dat een hoge intelligentie een belangrijk kenmerk is van hoogbegaafdheid en dat vaak sprake is van een ontwikkelvoorsprong.

In de literatuur komt regelmatig naar voren dat kinderen voldoende de gelegenheid moeten krijgen om te leren en te oefenen om te kunnen komen tot een positieve ontwikkeling van de potentie en interesses die zij in zich hebben. De school moet daar gericht op begeleiden.

Op Sanyu is deze gedachte de basis van ons handelen.

Elk kind heeft een natuurlijke behoefte te leren en te ontwikkelen. De omgeving heeft daarin een essentiële rol voor het bieden van ruimte bij en vertrouwen in het ontwikkelen. Voor alle kinderen, maar zeker ook hoogbegaafde kinderen is het daarbij belangrijk om de hersenen actief te stimuleren, zodat er geen stilstand of achteruitgang ontstaat in die ontwikkeling.

De doelgroep van Sanyu

Kinderen en jongeren waarvoor het reguliere onderwijs niet volstaat, omdat sprake is van een vastgestelde (hoog)begaafdheid, die specifieke individuele begeleiding vraagt. Uit onderzoek door een bevoegd psycholoog of pedagoog is gebleken dat sprake is van hoogbegaafdheid of uitzonderlijke hoogbegaafdheid.

Missie

Wij bieden onderwijs voor hoogbegaafde kinderen waarbij iedereen wordt uitgedaagd om zich op eigen wijze te ontwikkelen. **Eigen-wijs** onderwijs!

Visie

Ons onderwijs voor hoogbegaafde kinderen is gebaseerd op expertise en ervaring en stelt (de ontwikkeling van) het kind centraal.

Onderwijs waarbij vanuit herkenning en erkenning van hoogbegaafde kinderen ruimte is voor creativiteit, flexibiliteit en eigenheid in leren en onderwijzen. We bieden gepersonaliseerd onderwijs waarbij iedereen zich in zijn eigen tempo en aansluitend bij de eigen behoefte kan ontwikkelen.

We willen dat kinderen met plezier naar school gaan en zich ontwikkelen. We stimuleren kinderen hun talenten te ontdekken en bewust in te zetten en de uitdaging aan te gaan zich sociaal, emotioneel, creatief en cognitief te ontwikkelen.

We besteden bewust aandacht aan onderpresteren, het leren leren, mindset en de vaardigheden die nodig zijn om tot ontwikkeling te komen. Kinderen leren bijvoorbeeld te plannen, doelen stellen, op te starten en te evalueren en ervaren dat ontspanning, creativiteit en beweging naast de cognitieve aspecten belangrijk zijn.

Alle kinderen worden actief betrokken bij hun leertraject en kunnen zich op eigen wijze en met passie en plezier ontwikkelen tot zelfstandige en sociale deelnemers aan de samenleving. Kinderen gaan bij ons naar school om te leren en plezier te hebben. Het is belangrijk dat ze invloed hebben op wat ze doen om zich te ontwikkelen en daarin doen wat bij hen past.

Door leerlingen, leerkrachten, ouders en andere begeleiders serieus te nemen en de persoonlijke
Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

ontwikkeling en plezier in het leren als een gezamenlijke opdracht te zien ontstaat er een brede betrokkenheid. De leerlingen krijgen deskundige en betrokken ondersteuning. De mensen die bij ons werken hebben hart voor hoogbegaafde kinderen en vinden het belangrijk zichzelf te blijven ontwikkelen. Zij volgen de ontwikkelingen binnen hun vakgebied actief.

Ons onderwijs is uniek omdat:

- het uitgaat van de uniekheid en eigenheid van elk kind, het leren van de leerlingen staat centraal
- het leren op maat biedt door te werken met een brede keuze aan les- en oefenmateriaal
- het leerprogramma moet voor iedereen uitdagend, haalbaar en gedegen zijn.
- het onderwijs wordt ingericht in heterogene leerling groepen
- een kind na overleg met de school een extra verdiepingsjaar kan volgen na het bereiken van de kerndoelen primair onderwijs
- we de ambitie hebben een doorlopende leerlijn te realiseren voor peuters, kleuters, basisschool leerlingen en leerlingen op het voortgezet onderwijs.
- ouders actief betrokken zijn bij het invullen en evalueren van het onderwijs.

De inrichting en aansturing van de schoolorganisatie, organisatiestructuur en cultuur zijn gericht op het begeleiden, ondersteunen en faciliteren van samen leren en werken en de normen en waarden zijn daarin richtinggevend voor alle betrokkenen.

Kernwoorden

De kernwoorden van onze visie zijn:

Eigenheid, Flexibiliteit, Persoonlijke ontwikkeling, Plezier en Erkenning

Leerproces staat centraal

Bij Sanyu staat het eigen en unieke leerproces van de kinderen centraal. De medewerkers en leerkrachten van Sanyu zijn erop gericht om dat leerproces met al hun pedagogische en didactische kennis en ervaring te ondersteunen.

De leerkrachten van Sanyu zijn sociaal betrokken en in staat om verschillende begeleidingsrollen aan te nemen. De leerkracht heeft een coachende rol, maar moet ook kunnen sturen. Hij of zij is de regisseur van het leerproces, maar kan ook optreden als producent of instructeur.

Wat heeft jouw kind nodig om een volgende stap in de ontwikkeling te kunnen zetten?

Deze vraag is het uitgangspunt van ons totale onderwijs. Ieder kind leert op een andere manier, en daarop stemmen wij de begeleiding af. We gebruiken daarbij een ondersteunend leerlingvolgsysteem. Hierin wordt de sociaal-emotionele ontwikkeling en het welbevinden van de leerlingen nauwkeurig geregistreerd en gevolgd.

Voor ieder kind geldt dat vertrouwen de basis is om (weer) op een positieve manier in het 'leren' te kunnen staan. De leerkracht en andere onderwijsmedewerkers investeren dan ook volop in een goede band met jouw kind.

Kinderen kunnen hun eigen leerproces beter sturen als ze zich betrokken en gewaardeerd voelen. De volgende drie pedagogische basisbehoeften vormen daarom het uitgangspunt van het Sanyu-onderwijs:

- behoefte aan autonomie: leerlingen willen zelf invloed hebben en keuzes kunnen maken over wat zij leren
- behoefte aan veiligheid en acceptatie: als leerlingen zich geaccepteerd weten en vertrouwen ervaren, zullen zij zich beter kunnen ontwikkelen

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

- behoefte aan zelfvertrouwen

We bieden elk kind een veilige, aangename en uitdagende leeromgeving waarin ruimte is om zelf invloed uit te oefenen op zijn of haar leerproces. We stimuleren de verantwoordelijkheid voor het eigen gedrag en de eigen leerresultaten. De ruimte die wij kinderen bieden, moet hen actief betrekken bij het leren, hen motiveren om te leren en zorgen voor voldoende sociale interactie.

De praktijk

Op veel scholen bepaalt de lesmethode de concrete invulling van het onderwijsprogramma, waardoor er in onze ogen te weinig ruimte is voor de specifieke behoeften van elke leerling.

Bij Sanyu is daarom niet de methode het uitgangspunt, maar worden onderwijsactiviteiten ingevuld aansluitend bij de leerplannen van de leerlingen.

Het onderwijs vindt zowel plaats binnen de klas als buiten de klas. De inrichting van onze ruimte ondersteunt het leerproces.

Leeromgeving

Ondersteunend aan het leren bieden we een open en sfeervolle lesruimte met verschillende werkplekken, overzichtelijk ingedeeld en dusdanig ingericht dat materialen vindbaar en hanteerbaar zijn. Er kan zowel individueel als in kleine en grotere groepen gewerkt worden.

Een aantal leerlingen kan instructie ontvangen, terwijl andere leerlingen aan individueel of samen met anderen aan het werk zijn. In het onderwijs maken we zowel gebruik van digitale middelen als boeken en andere werkmaterialen. Leerlingen bij Sanyu hebben geen vaste plek in de klas, maar kunnen zich vrij bewegen aansluitend bij waar ze mee bezig zijn.

Regelmatig werken kinderen samen binnen thematische en projectmatige activiteiten.

Leerplannen

Iedere leerling is mede verantwoordelijk voor zijn leren en het leren leren (studievaardigheden). Hij werkt op zijn manier en in een eigen tempo aan de basis, maar ook aan de verrijking, verbreding en verdieping. Dat werken doet hij individueel, maar ook samen met andere kinderen.

Voor iedere leerling van Sanyu geldt dat hij bij het verlaten van onze school de van overheidswege vastgestelde kerndoelen primair onderwijs heeft behaald.

Mindset bij leerlingen

Hoogbegaafde kinderen kunnen op verschillende manieren tegen de school en het leren aankijken (Dweck, zie bijvoorbeeld <http://wij-leren.nl/mindset-talent.php>). Bij sommige van hen tref je een open leerhouding, deze kinderen willen leren, houden van uitdagingen en geven niet snel op. Anderen vermijden uitdaging, geven snel op en zien het succes van anderen als een bedreiging.

In de begeleiding op Sanyu zal hiervoor waar nodig aandacht zijn, aangezien dit van grote invloed kan zijn op motivatie en resultaten. Alle kinderen worden actief betrokken bij het leerproces en worden gestimuleerd zich daarbij steeds meer zelf verantwoordelijkheid te nemen.

De digitale leeromgeving is ondersteunend aan de inhoud van het leren en maakt het mogelijk te allen tijde inzicht te hebben in het proces van leren.

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

Begeleiding en voortgang

Op basis van dit verkennend onderzoek wordt een individueel ontwikkelplan opgesteld dat de basis is in de ontwikkeling en begeleiding en voortgang.

- Minimaal vier keer per jaar (gemiddeld een keer per 6 lesweken) en vaker op initiatief van het kind, ouders of de leerkracht wordt er in een beeldvormend gesprek stilgestaan bij de afgelopen periode en vooruitgekeken naar de komende periode.
- De leerling ontwikkelt eigenaarschap op zijn leren door deze gesprekken mede voor te bereiden en vorm te geven.
- De leerling verzamelt bewijzen in een portfolio en door middel van methode gebonden en methode onafhankelijke toetsen.
- Alle plannen en evaluaties worden zoveel mogelijk digitaal bijgehouden en zijn op elk moment inzichtelijk voor zowel leerlingen, ouders als voor controlerende en toetsende instanties.
- De achterliggende "bewijzen en het gedane werk" worden verzameld in een (digitaal) portfolio passend bij de methodes waarmee we werken.
- Versnellen is geen doel op zich, maar kan soms wenselijk of noodzakelijk zijn in het ontwikkelingsproces van de leerling.

Toetsing

We gebruiken toetsen om de voortgang en het niveau vast te stellen als dat nodig is. Bij de uitstroom naar het voortgezet onderwijs wordt als aangegeven in de regelgeving getoetst met een van de geaccepteerde eindtoetsen.

De week

Op Sanyu hanteren we een continuooster dat verspreid over 5 dagen wordt ingevuld.

Vooralsnog gaan we uit van vier dagen van 8.30uur tot 14.15uur en woensdag van 8.30uur-13.00uur. Inloop is dagelijks mogelijk vanaf 8.15uur.

De weekstructuur kent een vaste basis waarbinnen de leerlingen aan hun leerplannen kunnen werken. Een dag in de week wordt bestempeld als Wereld Wijs dag waarop thematisch gewerkt wordt aan wereldwijsheid in de breedste zin van het woord. Denk bijvoorbeeld aan grotere projectactiviteiten, gastsprekers, excursies, en specifieke onderdelen van het leren leren.

Globale weekstructuur

Onderstaand geeft een idee van de weekstructuur weer. De concrete invulling van de week is te vinden wordt periodiek ingevuld.

maandag:

- weekopening met coöperatieve werkvormen, werken aan basisvakken, verdieping en wereldoriëntatie, beweging.

dinsdag:

- dagopening, muziek, werken aan basisvakken en verdieping, crea-uur

woensdag:

- thematisch onderwijs voor alle leerlingen tegelijk maar wel gedifferentieerd op niveau. Denk aan: gastlessen, activiteiten gericht op leren leren en persoonlijke ontwikkeling, filosofie, cultuur, excursie, beroepen en wetenschap.
- Elke maand een eigen thema
- Minimaal een keer per maand op bedrijfsbezoek of excursie

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

donderdag:

- dagopening met actualiteit, werken aan basisvakken en verdieping, gymnastiek, project

vrijdag:

- dagopening levensbeschouwing/ cultuur, basisvakken schaken of vreemde taal of?, project/ weeksluiting

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

Middelen en methodes

De volgende middelen hebben een vaste plek in ons onderwijs. Afhankelijk van het moment in het jaar, het thema of de samenstelling van de groep worden andere middelen gebruikt.

Methode/ middel	Onderwerp	
Exova	Taal, rekenen wereldoriëntatie	
Vier keer wijzer/ Leskracht of andere methode	Hulpmiddelen bij Thematisch onderwijs gericht op ontdekkend en onderzoekend leren	
Kleuterwijzer	Verdieping HB kleuters	
Verschillende papieren methodes	Basiswerk en verrijkingswerk	
TBD	Engels	
Diverse strategiespellen	Leerhouding en leren leren	
ICT Technisch, wetenschappelijk en Bouw materiaal	Ontdekkend en onderzoekend leren	
Strategiespellen		
Gezelschapspellen		

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

Theoretische achtergrond

1.1. Onderwijs in Nederland

Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2006) heeft beschreven dat onderwijs tot doel heeft om bij te dragen aan de persoonlijke ontwikkeling van de leerlingen en daarmee te zorgen dat leerlingen voldoende toegerust zijn om deel te nemen aan de samenleving. Dat wat kinderen daarvoor moeten leren is vastgelegd in de zogenaamde kerndoelen. “De kerndoelen zorgen ervoor dat kinderen zich in hun schoolperiode blijven ontwikkelen en ze garanderen bovendien een breed en gevarieerd onderwijsaanbod.” (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2006, p. 1). Daarbij geldt het uitgangspunt dat het onderwijs wordt afgestemd op de leerlingen in een ononderbroken ontwikkelingsproces en moet aangesloten worden bij de onderwijs- en ontwikkelingsbehoeften van en de verschillen tussen leerlingen (Van der Stap, 2013). Het Nationaal Expertise Centrum Leerplan Ontwikkeling (SLO) heeft op haar verzoek van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (2006) de kerndoelen uitgewerkt per lesgroep op de basisschool. Van dit overzicht kunnen basisscholen gebruik maken bij het opstellen en uitwerken van hun onderwijsprogramma's. Scholen en leerkrachten hebben echter minder ervaring met het aanpassen van het onderwijs aan leerlingen die meer kunnen dan de gemiddelde leerling (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (2006). E. Dijkstra (2015) erkent deze tekortkoming naar aanleiding van gedaan onderzoek waaruit blijkt dat Nederlandse leerlingen met een groot leerpotentieel zich over het algemeen niet optimaal kunnen ontwikkelen; het is vaak afhankelijk van de leerkracht wat een leerling aangeboden krijgt. Mede omdat er geen onderwijskundige doelen gesteld worden voor leerlingen met een groter leerpotentieel en hun onderwijs veelal ingevuld wordt op basis van de beschikbare materialen wordt weinig aangesloten bij de behoefte van de leerling (E. Dijkstra, 2015). Ook de Inspectie van het Onderwijs (2015) concludeert in een verkennend onderzoek dat veel scholen de meer- of hoogbegaafde leerlingen in het vizier hebben, maar dat de vertaling naar de werkelijke behoefte van de leerling lastig is. Daar waar aanpassingen worden gedaan, worden die gerelateerd aan de beschikbare methoden en middelen. Op veel scholen wordt aangepast onderwijs geboden dat (teveel) aansluit bij de leeftijdswijze groepering van leerlingen en/of pas wordt georganiseerd na probleemsignalen van ouders en leerlingen (Mooij, Hoogeveen, Driessen, Van Hell & Verhoeven, 2007). De meeste leerkrachten zijn overigens welwillend om hoogbegaafde leerlingen beter te faciliteren en te ondersteunen, maar gaan daarbij niet uit van de leerling zelf (E. Dijkstra 2015). Op de meeste scholen in Nederland wordt de kalenderleeftijd gehanteerd als uitgangspunt voor het samenstellen van groepen en het wel of niet aanbieden van een volgende stap (Mooij, 2014). Het primaire onderwijs (de basisschool) in Nederland start als kinderen vier jaar worden. Vanaf vijfjarige leeftijd is dit onderwijs verplicht. Dilemma is dat de kalenderleeftijd weinig zegt over de daadwerkelijke ontwikkeling van kinderen. “De kalenderleeftijd is voor ontwikkelingspsychologen geen normatief kader” (Mönks & Knoers,

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

2004, p. 166). Ieder kind ontwikkelt zich op zijn eigen manier en dat loopt niet altijd in de pas met de kalenderleeftijd. Mönks en Knoers (2004) geven hierover aan dat met name voor begaafde kinderen deze indeling niet passend is en niet goed aansluit bij de ontwikkelbehoefte.

1.2. Het begrip hoogbegaafdheid

De afgelopen jaren is het onderwerp hoogbegaafdheid vanuit verschillende modellen beschreven. (Gedrags)wetenschappers lijken het erover eens dat bij het beschouwen van het begrip hoogbegaafdheid niet kan worden volstaan met het kijken naar alleen het cognitieve element (Mönks & Ypenburg, 2011). De modellen zijn in de loop der jaren ontwikkeld van denken vanuit de cognitieve capaciteiten tot modellen waarin de omgeving een cruciale rol speelt in de ontwikkeling van de potentie (Van Gerven, 2011). Van Gerven verwijst meerdere keren naar Gagné als ze aangeeft dat de ontwikkeling van de hoogbegaafdheid beïnvloed worden door aspecten die door het onderwijs ingevuld worden. Gagné (2009) en Gardner (1993) gaan ervan uit dat intelligentie verschillende verschijningsvormen kent die afhankelijk van genetische en omgevingsvariabelen al dan niet tot bloei kan komen. Kinderen moeten daarbij op de basisschool gericht begeleid worden op het ontwikkelen van de potentie en interesses die zij in zich hebben. Gagné (2009) verwoordt dit aspect vanuit zijn idee dat (de gave van) hoogbegaafdheid zich alleen via een goede leerweg ontwikkelt. Daarbij geeft hij aan dat de gelegenheid krijgen om te leren en te oefenen een noodzakelijke voorwaarde is om te komen tot een positieve ontwikkeling van de hoogbegaafdheid.

1.3. Onderwijs aan hoogbegaafde kinderen

Ieder kind is er gebaat bij wanneer het onderwijs aansluit bij zijn specifieke leer- en ontwikkelbehoefte. Dat geldt zeker voor (hoog)begaafde kinderen (Mönks & Knoers, 2004). Volgens van Gerven (2013) laten slimme kleuters in hun gedrag en manier van leren al kenmerken van hoogbegaafdheid zien. Als kleuters aantoonbaar en herhaald laten zien op meerdere gebieden een voorsprong te hebben, wordt gesproken over een ontwikkelingsvoorsprong. Als de voorsprong doorzet zal op latere leeftijd duidelijk worden of sprake is van hoogbegaafdheid (Van Gerven, 2014).

Mönks en Knoers (2004) verwijzen in hun boek naar twee onderzoeken waaruit bleek dat bij vierjarige kleuters grote verschillen geconstateerd kunnen worden in de algemene kennis en het begripsvermogen. Na twee jaar kleuteronderwijs bleek dat het onderwijs niet automatisch leidde tot een positieve ontwikkeling. Sommige kleuters die met een voorsprong binnen kwamen, lieten slechts een kleine vooruitgang of zelfs een achteruitgang zien. Reden voor hen om aan te bevelen het onderwijs vanaf de eerste dag op school aan te laten sluiten bij het eigen ontwikkelingsniveau van het kind. Startende kleuters hebben ook volgens Mooij (2012) slechts enkele dagen tot weken nodig om zich aan te passen aan het "gevraagde" niveau

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

binnen een groep. Zij worden daarin beïnvloed door de wijze waarop de interactie met andere kinderen en de leerkracht verloopt en de leersituaties die hij krijgt aangeboden. D'hondt en Van Rossen (2010) komen tot het volgende standpunt:

“Hoogbegaafde kinderen hebben dezelfde basisbehoeften als alle andere kinderen” (p.13), en “pas als er een goede afstemming is tussen de cognitieve behoeften van het kind en het leeraanbod op school dan kan het kind zich pas goed en harmonisch ontwikkelen” (p. 38).

Mönks en Ypenburg (1993) gaan ervan uit dat een individuele benadering goed is voor alle kinderen. Specifiek over hoogbegaafde kinderen stellen zij dat de hoogbegaafdheid zelf geen problemen veroorzaakt, maar dat kinderen niet altijd de gelegenheid krijgen zich optimaal te ontwikkelen. Het onderkennen van specifieke kenmerken in de jonge ontwikkeling is de basisvoorwaarde voor het herkennen van (mogelijke) hoogbegaafdheid.

Hoogbegaafde kinderen kenmerken zich in het algemeen door grote weet- en leergierigheid en worden gemotiveerd door uitdagende leertaken waarbij hun leren met grote sprongen verloopt; ze zijn in staat tot abstract denken, kunnen zich langere tijd concentreren, kunnen zelf structuur aanbrengen en zijn bereid tot werken (E. Dijkstra, 2015). Ten opzichte van hun leeftijdsgenoten leren en denken zij sneller en vaak vanuit verschillende invalshoeken, maar dan wel in de juiste omstandigheden en in een voor hen stimulerende omgeving. Van Der List en Raeijmaekers (2014) concluderen daarbij dat hoogbegaafde kinderen het beste leren wanneer zij de leerstof top-down aangeboden krijgen en er een beroep gedaan wordt op het hogere orde denken.

De tijd die een kind op school doorbrengt is daarmee medebepalend voor het wel of niet tot ontwikkeling laten komen van de cognitieve en sociale talenten. Jonge kinderen ervaren op school vaak een tweestrijd in het wel of niet volgen van een hun eigen weg of het meedoen met de groep (D'hondt & Van Rossen, 1999). Een jong kind op de basisschool wil volgens Schrover (2015) immers niets liever dan bij de groep horen.

Volgens Mooij, Hoogeveen, Driessen, Van Hell en Verhoeven (2007) moet de leeromgeving van elke school vanaf het beginmoment op school voor een kind vanaf groep 1 adequaat aansluiten bij zijn beginniveau en voortgang. Hiertoe is het belangrijk duidelijkheid te hebben over de “individuele en ook groep gebaseerde leerniveaus en instructievormen, de leeromgeving, de op de leerniveaus afgestemde leerroutes, de beoogde leerprocessen en de beoogde resultaten” (Mooij, Hoogeveen, Driessen, Van Hell & Verhoeven, 2007, p. 56). Het onderwijsaanbod moet vanaf dag één laten zien dat voor differentiatie in het werken

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

gekozen wordt.

Betts en Neihart (2010) stellen dat het voor hoogbegaafde kinderen cruciaal is de juiste ondersteuning te krijgen waardoor hun potentieel tot bloei kan komen. Vanuit hun ervaringen en observaties onderkennen zij binnen de hoogbegaafde kinderen zes profielen. Elke groep kinderen kent een eigen karakteristiek en achtergrond en een voor hen passende behoefte aan ondersteuning om hun talenten uit de verf te laten komen. Schrover (2015) stelt dat het gebruik van deze profielen kan bijdragen aan een goede signalering en begeleiding van (potentieel) hoogbegaafde leerlingen. Hoogbegaafde kinderen lopen volgens haar een groot risico tot onderpresteren en demotivatie. Onderpresteerders wachten onbewust vaak tot zij gemotiveerd zijn om met iets te starten (Schrover, 2015). De instructie en begeleiding zal daarop moeten worden afgestemd en dus met name moeten stimuleren en uitdagen. Ook E. Dijkstra (2015) bevestigt dat het potentieel van de leerling in het huidige schoolsysteem niet volledig tot ontwikkeling kan komen als instructie en begeleiding niet worden afgestemd op het niveau van de leerling; regelmatig wordt de conclusie getrokken dat het kind om sociaal-emotionele redenen niet geschikt is voor verrijken of versnellen, terwijl dat aspect juist vaak een belangrijke reden is om het wel te doen. Bij oudere kinderen vinden hoogbegaafde kinderen soms meer gelijkwaardigheid in denken en doen dan bij hun eigen leeftijdsgenoten.

1.4 Differentiëren in de onderwijspraktijk

Het is van belang de werkelijke behoefte van elk kind goed in beeld te brengen en het onderwijs daarop af te stemmen (Cohen & Ambrose, 1993). Ook Mönks en Ypenburg (1993) geven aan dat differentiatie ertoe bijdraagt dat het onderwijs kan aansluiten bij de individuele mogelijkheden en doelstellingen van ieder kind. De manier waarop het curriculum op school daartoe wordt ingevuld is overigens niet alleen van belang voor hoogbegaafde kinderen, maar kan ook bijdragen aan een positieve ontwikkeling van alle kinderen (VanTassel-Baska, 1993).

Binnen het onderwijs is volgens Mooij (1991) een ver doorgevoerde differentiatie van het onderwijsaanbod mogelijk en noodzakelijk. "In peuterspeelzalen en vanaf begin groep 1 in het reguliere basisonderwijs dienen inhouden, werkvormen en schoolorganisatie voldoende differentiatie te bezitten om elke leerling adequaat te kunnen ondersteunen" (Mooij, 2014, p. 1). Mooij gaf daarbij al in 1991 aan dat ook dan nog regelmatig sprake is van onderschatting van de hoogbegaafde leerling.

Ook voor begaafde leerlingen geldt dat zij baat hebben bij een doorgaande leerlijn voor hun ontwikkeling (Van Gerven, 2011). Er moet daarbij in elk geval werk aangeboden worden dat aansluit bij het actuele niveau van de zone van de naaste ontwikkeling volgens Vygotski. Volgens Bouwman en Loman (2014)

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

typeert Vygotsky het spel als een sociaal-emotionele activiteit die bijdraagt aan het oefenen van vaardigheden. Daarbij moet dan wel rekening gehouden worden dat hoogbegaafde kinderen grotere leerstappen maken dan de gemiddelde leerling (Van Gerven, 2011).

Gebaseerd op onderzoek door derden concludeert E. Dijkstra (2015) dat er meerdere voorwaarden zijn waaraan een school moet voldoen om tot effectief leren te komen. Voor elke kleuter en leerling moet duidelijk zijn op welk cognitief en sociaal emotioneel niveau zij bij de start op school functioneren. Daarnaast moet per leeractiviteit duidelijk zijn welk cognitief niveau gevraagd wordt van een leerling (E. Dijkstra, 2015).

Schrover (2015) verwoordt dat motivatie en goede voorbeelden gelden als twee essentiële onderdelen in het leerproces. Het leren verloopt sneller en het onthouden gaat beter als de leerling gemotiveerd is. De voorkennis bij de leerling moet daarbij bekend zijn om een effectief leerproces in te kunnen richten. Voor hoogbegaafde leerlingen kan de reguliere leerstof dusdanig bekend zijn dat deze niet stimuleert tot verder leren. Ook Dweck (2009) ziet de motivatie als de motor van het leren. Schrover geeft, aansluitend bij Dweck, aan dat kinderen met een growth mindset uitdagingen beter aan kunnen door te geloven dat zij zich kunnen ontwikkelen. Kinderen die over een fixed mindset beschikken, komen niet voldoende tot effectief leren en stagneren in hun ontwikkeling. Om te ontdekken wat leerlingen aan kunnen, kunnen allerlei opdrachten ingezet worden. Denk daarbij aan opdrachten zonder plafond effect, open opdrachten, gelaagde opdrachten of meer speelse opdrachten. Ryan en Deci (2000) geven aan dat de intrinsieke motivatie wordt versterkt als iemand zich competent, autonoom en met anderen verbonden voelt. Door in de opdrachten en begeleiding rekening te houden met deze aspecten voelen kinderen zich positief gestimuleerd. Schrover (2015) verwijst naar een onderzoek van Resnick en Hall dat heeft aangetoond dat kinderen haarfijn aanvoelen welke verwachtingen een leerkracht van hen heeft.

1.5. Verankeren in beleid

Het kunnen bieden van een passend onderwijsaanbod dat vanaf dag één op school rekening houdt met de bij de leerling aanwezige kenmerken, "vraagt om een preventief gerichte pedagogische-didactische structuur voor diverse bij het onderwijs betrokken personen en instellingen" (Mooij, Hoogeveen, Driessen, Van Hell & Verhoeven, 2007, p. 55). Een screening van alle binnenkomende leerlingen wordt daartoe aangeraden. Voor deze screening en signalering kan bijvoorbeeld gebruik gemaakt worden van een diverse niet nader genoemde signaleringsinstrumenten.

Het is van belang dat het beschikbare onderwijsaanbod binnen de school de gemaakte keuze ondersteunt en dat het leerproces daarbij centraal staat. Voor een goede begeleiding zal het duidelijk moeten zijn hoe het leren in de groepen of de klassen vorm kan krijgen en zal vast moeten staan welke leerlingen voor welk

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

leeraanbod in aanmerking komen. De flexibiliteit en ondersteuning van de schoolorganisatie bepaalt mede het succes van het gedifferentieerd aanbieden van onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen (Wijnekus, 1992).

Om het leeraanbod optimaal aan te kunnen bieden moet er op meerdere niveaus gedifferentieerd worden en instructie gegeven kunnen worden. Daarbij moet zowel aandacht voor zelfregulatie binnen de school als voor de wijze waarop een leerkracht dit proces ondersteunt zijn. Dat zal alle leerlingen ten goede komen (Mooij, 2012).

Het leren van hoogbegaafde leerlingen zal volgens E. Dijkstra (2015) meer gebaseerd moeten zijn op de mogelijkheid te differentiëren in aanbod en instructie. Leerkrachten zouden beter in staat moeten zijn te differentiëren en hiermee te anticiperen op de mogelijkheden van hun leerlingen, zodat een betere samenhang tussen het niveau van de leerling en de geboden leeractiviteiten tot stand komt.

Drent (2011) concludeert dat het voor het slagen van het onderwijs aan hoogbegaafde kinderen noodzakelijk is de leerstof voor hoogbegaafde kinderen te compacten, maar tegelijk te zorgen voor een doorgaande lijn in de ontwikkeling. Ook Termeer (2011) pleit voor het compacten van leerstof: "Door structureel te schrappen komt er dagelijks tijd beschikbaar waarin de leerling kan werken aan verrijkingstaken. Uitgangspunt daarbij is dat het niet gaat om meer werk, maar om werk met weerwaarde" (p.87). Door het compacten van de basisleerstof ontstaat dan ruimte voor verbreding, verdieping of versnelling. Schrover (2015) en Van Gerven (2013) geven aan dat er daarvoor eerst antwoord gegeven moet worden op de vraag wat je leerlingen wil laten leren? Deze vraag zou elke school per leerling moeten beantwoorden en vanuit een algemene verwoording moeten verwerken in de beleidsnotitie ter ondersteuning van het kunnen differentiëren. Een goed verrijkingsprogramma streeft volgens Schrover (2015) daarom naar begrip en biedt dan meer dan het leren van feiten. Mönks en Ypenburg (1993) adviseren dan ook dat binnen een verrijkingsprogramma de nadruk gelegd wordt op de ontwikkeling van "de creativiteit, het kritisch denken, intellectuele initiatieven, het sociaal bewustzijn en leiderschapskwaliteiten" (p. 61). Mooij, Hoogeveen, Driessen, Van Hell en Verhoeven (2007) geven aan dat er in het verleden positieve ervaringen opgedaan zijn met het indelen van hoogbegaafde leerlingen in kleine groepen die aansluiten bij hun beginniveau. Deze indeling kan verschillen per competentiegebied.

1.6. Executieve vaardigheden

"De executieve vaardigheden maken het mogelijk je gedrag te organiseren" (Huizinga in Dawson & Guare, 2009, p. 7). Denk aan het strategisch denken, beslissingen nemen, evalueren, beheersen van emoties en impulsen en het kunnen focussen op belangrijke zaken. Bij de geboorte zijn de executieve functies in

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

potentie aanwezig, maar om deze te activeren moeten kinderen een grotere bewuste inspanning leveren dan volwassenen (Dawson & Guare, 2009). De wijze waarop de ontwikkeling verloopt heeft volgens Dawson en Guare (2009) enerzijds te maken met ervaring en anderzijds met de genen. Het vermogen tot het gebruiken van de executieve vaardigheden is aanwezig, maar om ze goed te kunnen ontwikkelen is oefening nodig.

E. Dijkstra (2015) beschrijft in haar onderzoek over kleuters dat een deel van het leren automatisch en onbewust verloopt, maar dat voor een ander deel bewust leerstrategieën ingezet moeten worden. Veel hoogbegaafde leerlingen komen op de basisschool vaak niet tot (bewust) leren, ofwel zij weten niet hoe ze het leren het best aan kunnen pakken (P. Dijkstra, 2015). Het niveau van het onderwijs ligt daarbij veelal onder hun reeds aanwezige niveau van kennis en vaardigheden. Wanneer zij leerstof aangeboden krijgen waarmee zij werkelijk kunnen leren, zullen ze leerstrategieën nodig hebben om tot oplossingen en antwoorden te komen. Tot het moment dat een kind iets zelfstandig kan, is het belangrijk ondersteuning te bieden bij het uitvoeren, evalueren en bijstellen van de eigen werkstrategieën (Schrover, 2015). Volgens Schrover is het belangrijk dat er in de klas ook aandacht is voor de ontwikkeling van de creativiteit en het denken.

Volgens Dawson en Guare (2009) ontwikkelen de vaardigheden respons inhibitie, het werkgeheugen en de volgehouden aandacht zich al binnen het eerste levensjaar. Ook enkele andere executieve vaardigheden ontwikkelen zich vanaf peuterleeftijd tot de onderbouw. Als dit volgens plan verloopt lukt het kinderen bijvoorbeeld steeds beter om gestelde doelen te bereiken (denk aan jezelf aanmoedigen als het lastig wordt). Sommige slimme kinderen zijn echter niet gefocust, omdat ze niet over de vaardigheden beschikken om hun activiteiten te plannen en te sturen en om hun gedrag te reguleren (Dawson & Guare, 2009). Er ontstaat dan bijvoorbeeld een probleem als een kind gevraagd wordt te laten zien dat hij iets kan waarvoor om tot output te komen planning en regelen en het beschikken over de vaardigheid van volgehouden aandacht nodig is.

De executieve functies kunnen volgens Huizinga (Huizinga in Dawson & Guare, 2009, p. 7) positief gestimuleerd worden door bijvoorbeeld de aard van de taken die kinderen moeten uitvoeren te veranderen (maak de taak korter of langer, bouw pauzes in, zorg dat er iets leuks is om naar uit te kijken, leg de stappen op verschillende niveaus uit) en door de manier waarop het kind begeleid wordt vanuit interactie te veranderen (neem strak of minder strak door wat er gaat gebeuren en verander de zelfstandigheid en mate van verbale herinneringen, zorg eventueel voor geheugensteuntjes).

Timmerman (2011) raadt aan vanaf de kleuterjaren systematisch te werken aan het ontwikkelen van een goede werkhouding. Werkhouding wordt bijvoorbeeld beïnvloed door de wijze waarop een kind de

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

vaardigheid “volgehouden aandacht” en “taakinitiatie” heeft ontwikkeld (Dawson & Guare, 2009, p. 27).
Strategietraining daarover is mogelijk op verschillende niveaus en kan worden geoefend in verschillende soorten taken ook binnen de kleutergroepen.

Ook bij een kleuter begint het leren als hij zich bewust wordt dat hij iets nog niet kan, maar dit wel zou willen. Voorkomen moet worden dat een kleuter leren alleen associeert met het toepassen van reeds aanwezige kennis en vaardigheden (Van Gerven, 2013). Het gaat volgens haar ook om het aanleren van nieuwe vaardigheden. Spel kan daarbij voor jonge kinderen gezien worden als een natuurlijke bron voor het sociale leren (Mönks & Knoers, 2004). Deze gedachtelijn sluit aan bij die van Piaget die beschreef dat spel een uitvoeringsvorm is van de cognitieve ontwikkeling (Santrock, 1994).

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

Referenties

Betts & Neihart (2010). Revised profiles of the Gifted and Talented. Geraadpleegd op 12 juli 2016 op http://talentstimuleren.nl/?file=553&m=1370389145&action=file_download

Bouman, A. & Loman, E. (2014). Visie op het leren van het jonge kind. Geraadpleegd op 14 augustus 2016 op [http://www.cps.nl//library/download/urn:uuid:49883a9a-0006-4c17-94d50e973b0c2c8a/ebook_leren_jonge_kind+\(def\).pdf?format=save_to_disk&ext=.pdf](http://www.cps.nl//library/download/urn:uuid:49883a9a-0006-4c17-94d50e973b0c2c8a/ebook_leren_jonge_kind+(def).pdf?format=save_to_disk&ext=.pdf)

Cohen, L.M., & Ambrose, D.C. (1993). Theories and practices for differentiated education for the gifted and talented. In A. Heller, F.J. Mönks, & A.H. Passow (Eds.), *International Handbook of research and development of giftedness and talent* (pp. 339-363). Oxford: Pergamon Press.

Dawson, P. & Guare, R. (2009). *Slim maar... Help kinderen hun talenten benutten door hun executieve functies te versterken*. Amsterdam: Hogrefe.

D'hondt, C. & Rossen, H. van (1999), *Hoogbegaafde kinderen, op school en thuis*. Leuven/Apeldoorn: Garant.

D'hondt, C. & Rossen, H. van (2010), *Hoogbegaafde kinderen opvoeden*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

Dijkstra, E. (2015). Teaching High-Ability Pupils in Early Primary School. Voorpublicatie proefschrift. Open Universiteit.

Dijkstra, P. (2015). *Effectiever leren met leerstrategieën*. Amsterdam: Boom test uitgevers.

Drent, S. (2011). Compacten. In E. van Gerven. (Ed.), *Handboek Hoogbegaafdheid* (pp. 74-85). Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Dweck, C.S. (2009). Self-theories and lessons for giftedness: a reflective conversation. In T. Balchin, B. Hymer & D.J. Matthews (Eds.), *The Routledge International Companion to*

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

Gifted Education (pp. 308-316). Londen: Routledge.

Gagné, F. (2009). Talent development as seen through the differentiated model of giftedness and talent. In T. Balchin, B. Hymer & D.J. Matthews (Eds.), *The Routledge International Companion to Gifted Education* (pp. 308-316). Londen: Routledge.

Gardner, H. (1993). *Multiple Intelligences, The theory in practice*. New York: Basic Books.

Gerven, E. van (2011). Ontwikkelingen in het denken over hoogbegaafdheid. In E. van Gerven (Ed.), *Handboek Hoogbegaafdheid* (pp. 6-21). Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Gerven, E. van (2013). *Aan de slag met slimme kleuters*. Dordrecht: Instando.

Gerven, E. van (2014). Slimme kleuters. Geraadpleegd op 14-08-2016 op <http://wij-leren.nl/hoogbegaafde-kleuters.php>

Huizinga, M. (2009). Voorwoord in Dawson, P. & Guare, R. *Slim maar... Help kinderen hun talenten benutten door hun executieve functies te versterken*. Amsterdam: Hogrefe.

Inspectie van het Onderwijs (2015). Hoe gaan we om met onze best presterende leerlingen. Geraadpleegd op 26 juni 2016 op http://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/content/assets/publicaties/2015/04/brochure-best-presterende-leerlingen_web.pdf.

List, L. van der & Raeijmaekers, F. (2014). *Hartstikke Hoogbegaafd* Steenwijk: 248media.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2006), Kerndoelenboekje. Geraadpleegd op 26 juni 2016 via <http://www.slo.nl/primair/kerndoelen/Kerndoelenboekje.pdf/>.

Inspectie van het Onderwijs (2015). Verslag: De staat van het onderwijs. Geraadpleegd op 12 juli 2016 op <http://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/content/assets/Onderwijsverslagen/2016/de-staat-van-het-onderwijs-2014-2015.pdf>.

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

- Mönks, F.J. & Knoers, A.M.P. (2004). *Ontwikkelingspsychologie, inleiding tot de verschillende deelgebieden*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Mönks, F. & Ypenburg, I. (1993). *Hoogbegaafde kinderen thuis en op school*. Assen/ Maastricht: Dekker & Van De Vegt.
- Mönks, F. & Ypenburg, I. (2011). *Hoogbegaafdheid bij kinderen*. Amsterdam: Boom.
- Mooij, T. (1991). *Schoolproblemen van hoogbegaafde kinderen, richtlijnen voor passend onderwijs*. Muiderberg: Dick Coutinho.
- Mooij, T. (2012). Designing instruction and learning for cognitively gifted pupils in preschool and primary school. In *International Journal of Inclusive Education* 17-6, 597-613.
- Mooij, T. (2014). Optimaal onderwijs voor cognitief hoogbegaafde en excellente leerlingen. Geraadpleegd op: <http://nivoz.nl/artikelen/optimaal-onderwijs-voor-cognitief-hoogbegaafde-en-excellente-leerlingen/>.
- Mooij, T. Hoogeveen, L., Driessen, G., Hell, J. van & Verhoeven, L. (2007). *Succescondities voor onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen. Eindverslag van drie deelonderzoeken*. Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Ryan, R.M. & Deci, E.L. (2000). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. Geraadpleegd op 6 mei 2016 op <http://mmrg.pbworks.com/f/Ryan,+Deci+00.pdf>.
- Santrock, J.W. (1994). *Child Development, Sixth Edition*. Dubuque: Wm. C. Brown Communications, Inc.
- Schrover, E. (2015). *Uitdarend onderwijs aan begaafde leerlingen*, Assen: Van Gorcum
- SLO, taxonomie van Bloom. Geraadpleegd op 12 juli 2016 op: <http://talentstimuleren.nl/thema/stimulerend-signaleren/rijke-leeractiviteiten/bloom>.
- Stap, M. van der (2013). *Van kerndoel tot referentieniveau*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs

Termeer, P. (2011). Verrijkingsonderwijs. In E. van Gerven (Ed.), *Handboek Hoogbegaafdheid* (pp. 86-101). Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Timmerman, K. (2011). *Werkhouding bij kleuters, toegepast in de klas en thuis*. Leuven: Lanno Campus.

VanTassel-Baska, J. (1993). Theory and research on curriculum development for the gifted. In A., Heller, F.J., Mönks & A.H. Passow, A.H. (Eds.), *International Handbook of research and development of giftedness and talent* (pp. 365-386). Oxford: Pergamon Press.

Wet op Primair Onderwijs, (2016). Artikel 8. Uitgangspunten en doelstelling onderwijs.
Geraadpleegd op 26 juni 2016 op <http://wetten.overheid.nl/BWBR0003420/2016-01-18>.

Wijnekus, M. (1992). Begeleiden van hoogbegaafde kinderen. In P. Span, P. de Bruin-de Boer & M.C. Wijnekus, (Eds.), *Het testen van hoogbegaafde kinderen, suggesties voor diagnostiek en begeleiding* (pp. 103-124). Alphen aan de Rijn: Samson H.D. Tjeenk Willink.

Sanyu Onderwijs adres: Korte Verspronckweg 7-9 Postbus 2311 2002 CH Haarlem

Email: info@sanyu-onderwijs.nl Website: www.sanyu-onderwijs.nl : SanyuOnderwijs